

Tartu konrektor Boetius Wernberg ja tema õpilased 1702. aastal

Vello Helk

Liivimaa ülemkonsistoriumi arhiivis, mis paikneb Rootsi Riigiarhiivi Livonicafondis, on üsna palju kirju Tartu kroonu- ja linnakooli konrektor Boetius Wernbergilt. See on üsna tuntud nimi, mis esineb niihästi Liivimaa pastorite leksikonis kui ka Arvo Teringi Tartu ülikooli matriklis. Neis toodud andmete põhjal saab koostada Boetius Wernbergi lühibiograafia: ta oli pärit Upplandist Rootsis, immatrikuleeriti Uppsala ülikoolis detsembris 1686, Tartus septembris 1690, aastatel 1697-1702 oli konrektor Tartu triviaalkoolis, magister septembris 1699 Pärnus.¹ Abiellus Antslas, abikaasa von Schilling. Taotles 1699. a. vakantsset pastorikohta Kanepis, sai detsembris soovitusel ämmalt Catharina Byning von Elswighausenilt. 1702. a. sai asepastoriks Kursis, 1705 Saardes ja oli alates aastast 1707 pastor Antslas/Urvastes, surnud arvatavasti 1710. aastal.²

B. Wernbergi kirjadedest selgub, et juba juunis 1699, seoses ülikooli üleviimisega Pärnusse, taotles ta pastorikohta kas Nõos või Puhjas, kus seni olid olnud ametis praebendariused professorid Laurentius Molin ja Gabriel Skragge. Boetius Wernberg kirjutab: "... iag har mig och bland annat öfwat i det

Estnische Språket" ("... ma olen end, muuseas, harjutanud eesti keeles"; autori tõlge), arvates, et tuleb oma keeleoskusega jumalasõna kuulutamisel toime. Kui eesti keele oskusest ei piisa, lubab ta end selles täiendada. Enda sõnul olevat ta juba kaks aastat kooli teeninud, enne seda aga õppinud neli aastat Uppsala ja seejärel üheksa aastat Tartu ülikoolis.³ Sellel palvel polnud tulemusi.

Pärast magistrieksami tegemist esitas ta 1700. aasta aprillis uue palve, soovides mõnda vakantsset pastorikohta. Ta märkis, et on juba kolm aastat töötanud Tartu kuningliku kooli juures ning et tema aastane sissetulek on ainult 50 riigitaalrit.⁴ Ka see palve jäeti rahuldamata.

Boetius Wernbergil oli kogu aeg probleeme Tartu raega, kes vaidlustas tema palganõudeid ja juhtis tähelepanu asjaolule, et tal oli vähe ja mitte eriti kõrge õpitasega õpilasi. Viimane vaidlus selle üle toimus 1702. aastal. Oma kirjas 14. veebruaril kurtis ta taas oma kehva palga üle.⁵ Pärast rae negatiivset reageeringut püüdis ta tagasi lükata väidet, et tal olevat ainult 5-6 õpilast. Ta loetles üles kõik, kes sõja-aastatel olid olnud tema koolis.

“In superiore classe: 1. Claes Jan Sahl. Capitain Russes äldre Sohn, 2. Henrich Sahl. Adessoris Elswigshausens äldre Sohn, 3. Kiöpman Eberharts Sohn, 4. Hans Henrich Sahl. Landtrichter Stackelbergs Sohn avancerat till officerare ifrån scholan, 5. Johan Jacob Hr. Capit. Monpennes äldre Sohn engagerat under Siö Stadten, 6-7. Henrich Victorinus och Jan Henrich bägge Hr. Past. Boretii Söhner, 8.-9. Franciscus och Jan Fredrich bägge Hr. Capit. Dahlens Söner, 10. Carl Rudolph Hr. Cornet Veters Sohn, 11. Bengt Wilhelm Hr. Regiment Quartermäst. Palmbachs Sohne Sohn, 12. -13. Reinhold Johan och Fabian bägge Hr. Öfwerst Lieutenanten Platers Söner, 14. -15. Fredrich Johan och Gustaff bägge Sahl. Hr. Adessoris Ulenbrochs Söner, 16. Erasmus Hoffrätt Fischalen Hr. Langenbergs äldre Sohn.

In inferiore classe: 1. Carl Gustaff Sahl. Radman Wälanders Sohn slagit sig till Kiöpmans handeln, 2. Helmut Sahl. Adsess. Elswigshausens yngre Sohn, 3. Andreas Hr. Past. på Odenpäh Virginii Sohn, 4. Georg Johan Sahl. Hr. Pastoris på Camby Virginii Sohn, 5. Ebert Jan Hr. Adsess. Gramans Sohn, 6. Erich Wilhelm Sahl. Hr. Capit. Russes yngre Sohn, den äldre er avancerat till officerare under Wälb. :ne Hr. Öfwersten Tiesenhousens Bataillon, 7.-8. Otto et Georg Gustaff bägge Hr. Capit. Lieutenant Borks Söhner, 9. Andreas Borgaren Staals Sohn, 10. Christian Johan Bokbindaren Kinderlings Sohn, 11. Carl Moritz Hr. Capit. Sonnenbergs Sohn, 12.

Martinus Hr. Cornet Borgmans Sohn, 13. Hr. Adsess. Gyllenschmidtz Sohn, 14. Johan Hoffrätt Fischalen. Hr. Langenbergs yngre Sohn, 15. David Hr. Capit. Monpennes yngre Sohn.”

Kõik need olewat olnud sõja ajal mitte saksa rehkenduskoolis, vaid just tema klassis õpetada. Üht osa õpilastest olewat eksamineerinud rektor Moller, teist osa aga piiskop Lang. Osa õpilasi kuulus rektori klassi. Seetõttu olewat talle juba varem antud tunnistus, esitamaks see Tartu raele rektori palga saamiseks, ja mida olewat toetanud ka ülikooli kantsler kindralkuberner Erik Dahlberg. Vastavalt konsistooriumi soovitusel, mis puudutas ka kantor Thaud, maksis raad välja rektori seni maksmata jäänud palga, jagades seda nõnda, et sõja ajal õpetamise põhiskust kandnud Boetius Wernberg sai 20 ning kantor Thau 15 riigitaalrit, kuigi viimasel polevat kogu aasta jooksul olnud ühtegi õpilast. Ka olewat kantor Thau kogu oma maja välja üürinud, kuna Wernberg seevastu oli viimased kaks aastat majutanud pastor Tilese naist koos tolle majaperega, kokku 12 inimest.⁶

Boetius Wernberg möönas, et sõja tõttu olid mõned perekonnad lahkunud ja oma lapsed kaasa võtnud, nii et õpilaste arvu vähenemine polnud ju mitte tema, vaid rahutu olukorra süü. Vaatamata sellele olnud tal ikka peaaegu alati 12-16 õpilast, mitte aga 5-6, nagu arvas raad. Tõenduseks lisas Wernberg rektor Arvid Molleruse seletuse (dateeritud sama aasta 22. mail Rakveres). Selles kinnitas endine rektor, kes samal

aastal sai Tallinna gümnaasiumi professoriks⁷, et kuigi ta ametis olles oli välja andnud programme ja palunud rael osaleda kooli eksamitel, polnud ta kunagi ühtki rae liiget oma klassis näinud.

Wernberg lisab, et isegi piiskop Langi visitatsioonil 28. augustil 1701 olevat puudunud rae esindus, kuigi neid olevat kolm korda kutsutud. Sellest hoolimata viidi läbi *eksamination*, mille juures viibisid ka pastoriid Svenske⁸ ja Oldekop⁹ ning kantor Thau. Piiskop olevat jäänud väga rahule ja kirjutanud seejärel, nagu eespool mainitud, tunnistuse kindralkubernerile; soovitud tulemuse takistuseks olnud aga rae vastumeel ja ebasoosing rootslaste suhtes. Wernberg märkis, et 2½ aasta jooksul polnud ta kroonu käest saanud mitte midagi ning selleks polnud enam ka lootust. Nüüd palus ta konsistooriumi, et raele ei võimaldataks täielikku disponeerimist kooli üle ja et tema juures majutatud pastori pere paigutatakse kas rektori või kantori elamusse.¹⁰

Selle konflikti põhjustas ilmselt rae soov, et ka Rootsi valitsus kooli ülalpidamisele kaasa aitaks. Kui konsistoorium 1698. a. veebruaris soovis uuesti nii rektori kui ka konrektori ametisse võtta, siis vastas raad väitega, et Jaani kirikul pole enam selleks vajalikke sissetulekuid, kuna need on kahanenud järjest aasta-aastalt, nii et vaevu saab katta pastori palka ja muid väljaminekuid kiriku korrashoidmiseks. Seepärast palus raad, et rektori ja konrektori ülalpidamiseks kasutataks rootslaste Maarja kiriku sissetulekuid.¹¹

Selle kohta saab rohkem selgust rae kirjast 19. aprillil 1699. Nähtavasti on raad teinud ettepaneku kroonukooli ja linnakooli lahutamiseks. Sellele järgnes kantsler Dahlbergi käsk jätta koolid kokku. Seejärel andis raad kantor Taule mõista, et too peaks kolima rootsi koolimajja, kus oli elanud vahepeal surnud kantor Hugius. Ka juhtis raad jälle tähelepanu Jaani kiriku kehvadele sissetulekutele, millest ei jätkunud isegi pastori palgaks; seega polnud ka võimalik maksta teistele õpetajatele palka nii kiiresti kui vajalik.¹²

Ka konrektor Wernbergi eespool mainitud kirjale reageeris raad tõrjuvalt. Oma vastuses 23. juunil 1702 teatas raad, et vahepeal oli läbi viidud koolikatsumus, mille tulemusena selgus, et konrektori klassis oli ainult 8 poissi. Nende hulgas olevat ainult üks, nimelt tema külimees Elswigshausen, piisavalt tubli rektori klassi jaoks, kuid kes nüüd kavatsesvat koolist lahkuda. Ülejäänud seitsme hulgas olevat konrektori klassi tasemel ainult üks, nimelt Eberhardi poeg, kes aga nüüd saadetakse venna juurde Riiga. Kolmas ja neljas poiss õppivat alles Donat'it, viies, kuues ja seitsmes katekismust ja vokaableid, kaheksas lugemist. Seetõttu ei saavat raad talle võimaldada rektori palka. Kuna kaks esimest õpilast lahkuvad ja ülejäänud kuulusid pigem kantori ja rehendusmeistri õpetamise alla, siis leiti konrektori palganõue täiesti põhjendamata olevat. Jälle viidati asjaolule, et sõja tõttu olid Jaani kiriku sissetulekud väga kasinad.¹³

Selle tüliküsimuse lahendas konsistorium nähtavasti Wernbergi nimetamisega pastoriga Kursis. Teda asendas järgmisel aastal Kura- maalt pärinev Michael Wittenburg, kes sai 1707. a. Jaani kiriku pastoriks; 1708. a. küüditati ta koos teiste linnaelanikega Venemaale ja pärast tagasitulekut 1715. a. kuni oma surmani 1737. a. oli pastor Läti alal.¹⁴

Wernberg kasutas oma kirjades järjekindlalt rootsi keelt, kuigi kirjavahe- tust peeti tollal tavaliselt saksa keeles. Võibolla ei tundnud ta end kirjalikus saksa keeles kuigi kindlalt. Maakogu- duste pastorina tuli tal aga kasutada nii eesti kui ka saksa keelt.¹⁵

Tema õpilaste nimistust nähtub, et enamik neist olid õue- ja maakohtu ametnike ja kohaliku garnisoni ohvit-

seride pojad. Peale selle olid tema juures õppinud nii Otepää pastor Adrian Virginiuse kui Kambja pastor Andreas Virginiuse, samuti ka Rõuge pastor Johann Victorinus Boretiuse pojad. Linnakodanike võsud olid esindatud kasinalt.

Rahutud olud ei võimaldanud neile kuigi helget tulevikku. Tartu ülikooli matriklis esineb neist ainult õukohtu assessor Johann Heinrich von Elwicks- huseni poeg Heinrich, kes aga im- matrikuleeriti 1697. a. jaanuaris,¹⁶ seega juba enne sõja algust ja Wernber- gi kooliteenistusse astumist. Jääb selgusetuks, kuidas olid tema suhted Wernbergi klassiga. Kas loetles konkre- tor oma argumentidele suurema kaalu andmiseks üles ka varasemaid õpilasi?

- 1 Selle magistripromotsiooni kirjeldust vt. **Georg von Rauch**, Die Universität Dorpat und das Eindringen der frühen Aufklärung in Livland 1660-1710. Hildesheim - New York, 1969. Lk 123. Samas (lk 77) on juttu ühest kakkusest 1693. a. üliõpilaste ja Tartu sepasellide vahel, milles ta oli üks peaosalisi.
- 2 **Martin Ottow - Wilhelm Lenz**. Die evangelischen Prediger Livlands bis 1918. Köln-Wien: Böhlau, 1977. Lk 474. **Arvo Tering**. Album Academicum der Universität Dorpat (Tartu) 1632-1710. Tallinn, 1984. Lk 306 (nr 1175).
- 3 Riksarkivet, Stockholm, Liv. II:413 (kuupäevata kiri, märkusega "prod. 20. Junij 1699").
- 4 Samas, Liv. II:414 (11.4.1700).
- 5 Samas, Liv. II:415.
- 6 Siin on nähtavasti tegemist Vastseliina pastor Johan Heinrich Thiele perega, pastor ise viidi 1700. a. venelaste poolt Venemaale, oli 1701 Pihkvas (Ottow, Lenz. Lk 449). Sõjapõgenike majutamist Wernbergi juures mainitakse ka koguteoses "Eesti kooli ajalugu" I. 1989. Lk 184.
- 7 **Terling**. Lk 316 (nr. 1239).
- 8 **Johann Svenske** - Võnnu pastor (Ottow-Lenz. Lk 445).
- 9 **Bernhard Johann Oldekop** - Äksi pastor (Ottow-Lenz. Lk 362).
- 10 Riksarkivet, Stockholm, Liv. II:418 (26.5.1702).